

Nellia Nyczkało

UKRAIŃSKA OŚWIATA ZAWODOWA: DOŚWIADCZENIE, NOWE WYZWANIA I POSZUKIWANIA

**УКРАЇНСЬКА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА:
ДОСВІД, НОВІ ВИКЛИКИ І ПОШУКИ**

**UKRAINIAN VOCATIONAL EDUCATION:
EXPERIENCE, NEW CHALLENGES AND RESEARCH**

„Praca wszystko zwycięża”
(Homer)

1. Wstęp

Przygotować młode pokolenie do pracy to święty obowiązek każdego państwa. Prawda ta jednak jest bardzo prosta, a jednocześnie bardzo trudna w codziennej realizacji. Można ogłaszać politykę edukacyjną, różne deklaracje, wydawać różne ustawy, ale bez konsekwentnych i konkretnych działań na wszystkich szczeblach organów władzy państwowej oraz administracji i zarządzania same w sobie nie będą one „działały”. Oczywiście dotyczy to różnych dziedzin społeczno-gospodarczych, a wśród nich – wykształcenia zawodowego. W warunkach procesów globalizacji i integracji szczególnego znaczenia nabiera modernizacja kształcenia zawodowego, która opiera się na podejściu wyprzedzającym, prognostycznym. Innowacyjny rodzaj postępu w społeczeństwie informacyjnym wymaga więc naturalnie rosnącej roli kapitału ludzkiego.

Według oceny ratingowej rozwoju kapitału ludzkiego opublikowanej przez Światowe Forum Ekonomiczne (*World Economic Forum*) w 2015 roku Ukraina zajmuje 31. miejsce spośród 124 krajów świata. Ocena ratingowa dokonana została z uwzględnieniem indeksu kapitału ludzkiego (*Human Capital Index*).

Indeks kapitału ludzkiego obejmuje poziom: edukacji, szkolenia zawodowego, zatrudnienia i zapewnienia pracy oraz trwałości życia. Światowy lider w zakresie rozwoju kapitału ludzkiego to Finlandia, która zajmuje czołowe pozycje we wszystkich składowych tego wskaźnika. W pierwszej dziesiątce krajów-liderów są Szwecja, Dania, Holandia, Nowa Zelandia i Belgia.

Jak wiemy, kapitał ludzki w świecie jest najcenniejszym i najbardziej obiecującym czynnikiem rozwoju społecznego. Jego rola w okolicznościach „społeczeństwa wiedzy” na początku XXI wieku znacząco rośnie. Według raportu o konkurencyjności gospodarek na świecie (*The Global Competitiveness Report 2015 – 2016*) Ukraina zajmuje 79. miejsce wśród 140 krajów według indeksu konkurencyjności, który szacuje się na 4 punkty w skali 7-punktowej. Rok wcześniej Ukraina posiadała 76. miejsce wśród 144 krajów zgodnie z tym wskaźnikiem. Należy zaznaczyć, że poczynając od roku 2006, ranking konkurencyjności Ukrainy prawie się nie zmienia¹.

Oczywiste jest, że konkurencyjność każdego kraju zależy od wielu czynników – przede wszystkim od jakości kształcenia zawodowego i wykształcenia wyższego. Dlatego podstawową zasadą nowoczesnego modelu gospodarczego w zakresie kształcenia zawodowego Ukrainy stało się pojęcie usług edukacyjnych jako wynik działalności gospodarczej w dziedzinie edukacji.

2. Czy warto zapominać wcześniejsze doświadczenie?

Dobrze wiemy, że Ukraina i Polska mają bogate i cenne doświadczenie w przygotowywaniu dzieci i młodzieży do pracy. Jest to doświadczenie nagromadzone w ciągu dziesięcioleci i wieków w rodzinach, w społecznościach i w systemach kształcenia zawodowego.

*Kształcenie zawodowe Ukrainy: XX wiek*² – tak nazwaliśmy encyklopedyczną publikację, która została przygotowana do wydania w ciągu pięciu lat dzięki wspólnym wysiłkom naukowców, wykładowcy, majstrów szkolenia przemysłowego z udziałem pracowników ukraińskiego Związku Zawodowego. Prezes KPRU Ukrainy Wasyl Kremeń we wstępie do tej wyjątkowej publikacji pisze: „Pracownicy i uczniowie systemu kształcenia zawodowego Ukrainy na

¹ N.W. Abaszkińska, *Rozwój szkolnictwa zawodowego w Niemczech (koniec XIX i XX w.): Streszczenie*. Dys. w dziedzinie nauk pedagogicznych. Stopień doktora. ped. Nauki specjalności. 13.00.04 – Teoria i metody kształcenia zawodowego / Abaszkińska Nelli Wołodymyriwna. – Kijów, 1999. – 46 s.

² *Zawodowe wykształcenie techniczne Ukrainy: XX stulecie: wydanie encyklopedyczne* / pod red. Nyczkało N.G. – Wydawnictwo „Artek”, 2004. – 876 s.: Il.

różnych etapach swojej działalności wraz ze swymi ludźmi torowali ścieżkę zwycięstw i porażek, nabywali wiedzy, doświadczenia i umiejętności zawodowych. Byli zapotrzebowani, ich intelekt, wytrwałość, ciężka praca stworzyły materialne i duchowe wartości państwa. Miną wieki, ale będzie żyć to, co jest stworzone przez człowieka-twórcę, jego złotymi rękami, umysłem i sercem.

Na każdym etapie życia naszego społeczeństwa dzięki kształceniu zawodo-technicznemu nie tylko został przeszkolony personel do produkcji i usług, lecz wychowywano Człowieka, pomagało się rozwijać jego talenty. Takie kształcenie nauczyło kochać swoją ojczyznę oraz pracować dla jej dobrobytu³.

Przeglądając tę książkę i zastanawiając się nad treścią przedstawionych w niej archiwalnych oraz innych dokumentów i materiałów, można zobaczyć, jak w różnych okresach – od końca XIX wieku po początek wieku XXI – zmieniała się polityka państwowa odnośnie do szkolenia wykwalifikowanych pracowników, jak kadry pedagogiczne szkół zawodowych różnych typów wraz z kierownikami sektorów gospodarki i przedsiębiorstw ciągle poszukiwali możliwości stworzenia niezbędnych materialno-technicznych oraz innych warunków, aby zapewnić odpowiednią jakość kształcenia młodych ludzi do pracy.

W rozdziałach dotyczących wszystkich regionów Ukrainy przedstawiona została cała paleta cennego doświadczenia w zakresie działalności szkół zawodowych w Kijowie i we Lwowie, Doniecku i Ługańsku, Charkowie i Zaporozżu, Mikołajowie i Połtawie, Czernihowie i Odessie, a także na Krymie (Republika Autonomiczna Krymu). To właśnie we Lwowie w latach 80. ubiegłego wieku powstał kompleksowy system zarządzania jakością szkolenia wykwalifikowanych pracowników. W przedsiębiorstwach w Kijowie, Charkowie, Doniecku i innych miastach były szkoły zawodowe, powstały szkoły w zakresie zaawansowanego pedagogicznego i zawodowego doświadczenia. Na podstawie szkół zawodowych zostały przeprowadzone (a obecnie również są prowadzone) międzynarodowe i krajowe konferencje i seminaria. Czy warto zrezygnować z tego doświadczenia lub „cicho zapominać” o tym? Na pewno nie!

W 2008 roku wraz z prof. dr. hab. F. Szloskiem, przewodniczącym Koła Naukowego „Polska – Ukraina”, dyrektorem Instytutu Pedagogiki Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie wydaliśmy książkę pt. *Kształcenie zawodowe w Polsce i Ukrainie – na tle przemian*⁴.

³ N.W. Abaszkińska, *Rozwój szkolnictwa zawodowego w Niemczech*: Monografia / N.W. Abaszkińska. – Kijów: Wyższa szkoła, 1998. – 207 s.

⁴ *Biała księga edukacji narodowej Ukrainy* / T.F. Aleksejenko, W.M. Aniszczenko, G.O. Ball i inni. Pod red. akademika W.G. Kremin; NAPN Ukrainy. – K: Inform. systemy, 2010. – 342 s.

W pracy tej przeprowadzono analizę porównawczą polskiego i ukraińskiego doświadczenia w dziedzinie szkolenia wykwalifikowanych pracowników na tle przemian politycznych i społeczno-gospodarczych w naszych krajach. Dokumentalne źródła i wspomnienia wielu absolwentów szkół zawodowych różnych typów sugerują, że systemy kształcenia zawodowego w krajach sąsiadujących mają wiele podobieństw. Przede wszystkim – w polityce państwowej, a także w zasadach konceptualnych, podejściach, w zabezpieczeniu systemowego związku szkolenia teoretycznego i praktycznego, w odbywaniu praktyki w miejscu pracy, w przedsiębiorstwie, w organizacji pracy metodycznej wykładowców i majstrów szkolenia przemysłowego.

Naszym zdaniem to doświadczenie, wysoko cenione przez T. Nowackiego, wybitnego polskiego uczonego, twórcy pedagogiki pracy, nie może zostać „odłożone do archiwum”. Ma wiele cennych pomysłów, aktualnych dla rozwoju systemu szkolenia pracowników produkcyjnych w XXI wieku. Z tego pozytywnego doświadczenia, polegającego na połączeniu wysiłków uczelni zawodowej i przedsiębiorstwa, należy usunąć nadmierną „dawkę ideologii marksizmu-leninizmu”, a zawodowo-produkcyjny sens, odpowiedzialność za jakość kształcenia i szkolenia zawodowego obowiązkowo zostawić. Konieczne jest kształcenie z uwzględnieniem nowych wyzwań gospodarki rynkowej.

Nawiasem mówiąc, tak zrobiono w Chinach, gdzie jako podstawę systemu szkolenia personelu produkcyjnego tutaj umieszczono model sowiecki, a zamiast ideologii komunistycznej dodano „kapitalizm z humanitarną chińską twarzą” (to ulga podatkowa przedsiębiorców, którzy inwestują własne koszty oraz zasoby materialne i techniczne w rozwój kształcenia zawodowego; wszystkie pieniądze zarobione przez zawodową instytucję szkoleniową w pełni przeznacza się na jego rozwój, realizację zróżnicowanych wynagrodzeń nauczycieli, majstrów i instruktorów). Dzięki takiemu podejściu chiński system kształcenia pracowników rozwija się i prosperuje w sposób innowacyjny.

3. Realia współczesnej szkoły zawodowej

Proponujemy spojrzeć na te realia w świetle oficjalnej statystyki. Według stanu na dzień 1 stycznia 2016 sieć szkół zawodowych Ukrainy wynosi 821 szkół (z wyjątkiem szkół w obwodach donieckim i ługańskim, które znajdują się w strefie antyterrorystycznej operacji), w tym 817 szkół podporządkowanych jest Ministerstwu Oświaty i Nauki Ukrainy. 26 szkół zawodowych stanowi jednostki strukturalne szkolnictwa wyższego. 23 szkoły to uczelnie innych typów, które są w trakcie szkolenia zawodowego i innego. 65 ośrodków szkoleniowych jest czynnych w zakładach karnych zamkniętego typu; są także inne.

Według kierunków działalności gospodarczej w 2015 roku zostali przygotowani wykwalifikowani pracownicy dla takich dziedzin, jak: przemysł – 53 600 osób (32,6%); rolnictwo – 17 100 osób (10,4%); transport – 25 300 osób (15,4%); komunikacja – 0,9 tys. osób (0,6%); budownictwo – 20 800 osób (12,6%); handel i żywność zbiorowa – 31 700 osób (19,2%); usługi konsumpcyjne – 15 100 osób (9,2%).

Ukończyli naukę studenci spośród sierot i dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej – ich liczba wyniosła 5,3 tys. osób. W 2015 roku ukończyło szkolenie 1,6 tys. osób niepełnosprawnych fizycznie i/lub umysłowo. Ta paleta statystyczna jest odzwierciedleniem wydajności i jednocześnie świadczy o braku skutecznego wpływu polityki państwowej na szkolenie wykwalifikowanych pracowników.

Cały ten skomplikowany socjalny kompleks żyje, działa, rozwija się dzięki personelowi pedagogicznemu. Prawie 40 tys. spośród personelu pedagogicznego przychodzi codziennie do klas, warsztatów, laboratoriów, w tym 17,8 tys. majstrów i starszych majstrów kształcenia zawodowego; 14 tys. to są wykładowcy i nauczyciele.

Zgadzamy się, że tutaj jesteśmy zachwyceni statystyką. A bez niej – nie można zobaczyć i poczuć, że kształcenie zawodowe to specjalny żywy organizm, który we współpracy z produkcją dynamicznie rozwija się i robi znaczące postępy w zakresie edukacji dzieci, młodzieży oraz dorosłych w sposób profesjonalny, moralny, estetyczny i ogólnonarodowy.

Jednocześnie zdajemy sobie sprawę, że te statystyki – to losy dzieci i ich rodzin, ich zawodowy i życiowy wzrost, realizacja marzeń o swoim ukochanym zawodzie, a często także i frustracje. Na pierwszy rzut oka – można powiedzieć – statystyka jest sucha. A w rzeczywistości może być odzwierciedleniem harmonii ludzkiego szczęścia, jeśli interesy młodej osoby są zbieżne z życiowo ważną wybraną dziedziną działalności zawodowej i społecznymi potrzebami. Jeśli jest to podstawą mądrej i dalekowzroczej polityki państwowej, wtedy formowanie osobowości jest optymistyczne i obiecujące. Oprócz tego autorka niniejszego artykułu nie tak dawno odwiedziła Donbas i widziała na własne oczy, jak nauczyciele, uczniowie/studenci pracowali wśród bólu, cierpienia i wojny, a tym samym mogła naprawdę zrozumieć świętą misję kształcenia zawodowego.

4. Sposoby na system dualny

Wiadomym jest, że dualizm jest jedną z najważniejszych zasad społeczno-pedagogicznych w zakresie szkolenia pracowników w Niemczech, który rozprzestrzenił się na całym świecie. W 1999 roku w Instytucie Pedagogiki i Psychologii Szkolenia Zawodowego APN Ukrainy (od 2008 – Instytut Edukacji Pedagogicznej i Edukacji Dorosłych NAPN Ukrainy) pod naszą opieką naukową została obroniona habilitacyjna praca doktorska *Rozwój szkolnictwa zawodowego w Niemczech (koniec XIX i XX wieku)*⁵. Jej autorka N. Abaszki-na w ciągu prawie czterech dziesięcioleci studiowała powstawanie i rozwój dualnego systemu kształcenia zawodowego w tym kraju, a także sposoby realizacji zasad dualizmu na Ukrainie⁶.

Według badaczki podwójny system przewiduje naukowo uzasadnione i dobrze zorganizowane szkolenie praktyczne w miejscu pracy oraz opanowanie specjalnych technologii w zakładach kształcenia zawodowego, jak również poprzez wysoko wykwalifikowaną kadrę pedagogiczną: doświadczonych majstrów szkolenia przemysłowego i nauczycieli szkół zawodowych, którzy otrzymali wyższe wykształcenie specjalne, ukierunkowane do działań edukacyjnych w zakresie kształcenia zawodowego.

Poprzez retrospektywną analizę powstawania i rozwoju systemu przygotowania wykwalifikowanych pracowników na Ukrainie możemy przekonać się, że na pewnych etapach historycznych zostały opracowane i wdrożone różne modele kształcenia zawodowego z elementami systemu dualnego. Na przykład w latach 20. ubiegłego wieku przy przedsiębiorstwach przemysłowych Ukrainy ustalono fabryczne szkoły z różnych praktyk zawodowych. Zaczęło się budownictwo szkół zawodowych głównie dwóch typów – szkół zawodowych uniwersalnych oraz szkół zawodowych powstałych celem nabycia rozpowszechnionych zawodów. Szkoły wyższego typu dla szkolenia brygadzystów szkoleniowych, instalatorów, regulatorów, ustawiaczy, operatorów nie rozprzestrzeniły się i zostały stworzone tylko w ograniczonej liczbie dużych przedsiębiorstw. Przeważnie szkoły zawodowe zostały zorganizowane w poszczególnych przedsiębiorstwach lub przy ich grupie; funkcjonowały one jako szkoła obowiązkowa dla wszystkich prawie nastolatków. Szkoły

⁵ *Ustawodawstwo Ukrainy w dziedzinie kształcenia i szkolenia zawodowego* (Verchowna Rada Ukrainy z pytań nauki i edukacji) / Opracowanie B.G. Cziżewski, W.P. Golowinow, E.W. Krasniakow, M.M. Szewczenko. – K. Parlamentarne wydawnictwo, 2013. – 376 s.

⁶ *Zasady konceptualne rozwoju zawodowego osobowości w zakresie europejskich procesów integracyjnych*: zb. artykułów nauk. / pod red. W.G. Kreminiń, M.F. Dmytryczenko, N.G. Nyczkało – Układ.: M.W. Artyuszyna, W.P. Tymenko i inni. – K., NTU, 2015. – 768 s.

tego typu są tworzone również na podstawie praktyki i szkolenia brygady i stanowiły niezależną strukturę. Dla nich został ustalony okres szkolenia – w ciągu dwóch lat nastolatki opanowali zawody robotnicze, a od czterech lat trwało kształcenie ogólne.

Jeśli w 1928 roku było 212 takich szkół (24,5 tys. uczniów), to następnie w 1938 roku ich sieć rozrosła się do 265 z liczbą uczniów wynoszącą 49,5 tys. I chociaż „nadmierne upolitycznienie procesu edukacyjnego doprowadziło do ogólnej ideologizacji”, już wtedy wykorzystane zostały elementy systemu dualnego.

Tendencja ta utrzymywała się dalej: w latach 1929 – 1940, gdy te szkoły zostały przekazane firmom; w latach 1940 – 1959 – w stanie państwowych rezerw pracy; w okresie 1959 – 1991 – w systemie kształcenia zawodowego, jak również w warunkach jedynej polityki państwowej w szkoleniu wykwalifikowanych pracowników. Warto wspomnieć, że w latach 1954 – 1984 na podstawie przedsiębiorstw radioelektronicznych i przemysłu lekkiego stworzone zostały szkoły techniczne. Ich uczniowie opanowali zawody robotnicze po ukończeniu szkoły średniej. Elementy układu dualnego są tu również dobrze reprezentowane.

Pomimo zwiększonej kontroli ideologicznej w przygotowaniu kadry roboczej były pozytywne tendencje. Zgodnie z przyjętymi krajowymi dokumentami powstawały nowe przedsiębiorstwa, które przyczyniły się do rozwoju szkół zawodowych, udzielały materialnej podstawy do praktycznego szkolenia studentów i staży nauczycieli oraz majstrów szkolenia przemysłowego. W 1988 roku szkoły zawodowe zostały przeprowadzone do podstawowych przedsiębiorstw i do Państwowego Komitetu Rolnictwa wtedy jeszcze Ukraińskiej Republiki Radzieckiej. Te działania administracyjne i dotyczące zarządzania ukierunkowane były na przybliżenie szkół zawodowych do warunków produkcyjnych i wzmocnienie ich związku z konkretną produkcją.

W fundamentalnej publikacji, o której mowa na początku niniejszego artykułu (*Zawodowe wykształcenie techniczne Ukrainy: XX stulecie*), podane są przykłady dotyczące każdego obwodu oraz Krymu o bardzo cennym doświadczeniu z elementami dualnego systemu kształcenia wykwalifikowanych pracowników (choć w dokumentach normatywnych słowa „podwójny system” nie są używane). Decyzje dotyczące najważniejszych kwestii zostały uregulowane przez różne sojusznicze postanowienia i uchwały partii radzieckiej.

Po transformacji Ukrainy w niezależne państwo edukacja, w tym również kształcenie zawodowe, stała się własną sprawą narodu ukraińskiego. Dnia 3 listopada 1993 roku Rada Ministrów Ukrainy zatwierdziła *Państwowy krajo-*

wy program „Edukacja” (Ukraina XXI wieku). W rozdziale *Kształcenie zawodowe* uzasadnione zostały cele strategiczne oraz główne kierunki reformowania szkolnictwa zawodowego. W szczególności chodziło o udoskonaleniu kształcenia zawodowego pracowników w miejscu pracy. Przewidywano również stworzenie systemu bodźców ekonomicznych w zakresie kształcenia zawodowego pracowników i zachęcenie do udziału przedsiębiorstw, organizacji i instytucji w rozwoju kształcenia zawodowego, zapewniając im dodatkowe ulgi i zachęty ekonomiczne. 8 maja 1996 roku na mocy dekretu Prezydenta Ukrainy zostały zatwierdzone *Główne kierunki reformowania szkolnictwa zawodowego Ukrainy*. Dokument ten przewiduje następującą strategię: stworzenie zasad prawnych w stosunkach między instytucjami oświatowymi w dziedzinie kształcenia i szkolenia zawodowego oraz zleceńodawcami w sprawie szkolenia przyszłych pracowników. Zauważono, że radykalne reformy polityczne i gospodarcze na Ukrainie wymagają wprowadzenia nowych mechanizmów współdziałania struktur gospodarczych, rynku pracy i systemu szkolenia, przekwalifikowania oraz doksztalcania pracowników. W tym celu zaproponowano przygotowanie propozycji zmian w prawodawstwie w celu zapewnienia zachęt i ulg dla przedsiębiorstw, organizacji i instytucji, które są aktywnie zaangażowane w kształcenie zawodowe, udzielają funduszy, opłacają wartość materiałów dla rozwoju kształcenia zawodowego. Przewiduje się również:

– opracowanie regulaminu dotyczącego rozwijania podstawowego przedsiębiorstwa (organizacji, instytucji) i zakładu szkolnictwa zawodowego oraz regulaminu o ośrodkach szkoleniowo-produkcyjnych, handlowych, edukacyjnych i komercyjnych;

– podjęcie w określony sposób decyzji odnośnie do kwestii udzielenia zakładom szkolnictwa zawodowego użytków rolnych w wysokości niezbędnej dla prowadzenia w pełni procesu edukacyjnego i produkcyjnego.

Szczególną uwagę skupiono także na sprawie udziału zakładów szkolnictwa zawodowego w realizacji państwowego programu dotyczącego zatrudnienia ludności.

Naszym zdaniem przyjęcie 10 lutego 1998 roku *Ustawy Ukrainy „O szkolnictwie zawodowym”* jest ważnym wydarzeniem historycznym. Zgodnie z art. 10 tej ustawy została utworzona rada interdyscyplinarna w zakresie kształcenia zawodowego jako organ koordynujący do określenia i realizacji polityki państwowej odnośnie do edukacji zawodowej. Na poziomie regionalnym także zostały stworzone rady interdyscyplinarne w zakresie kształcenia zawodowego. Jako uczestnik bezpośredni tego procesu (oraz przygotowania projektu *Ustawy „O kształceniu zawodowym”*) i jako członkini rady interdyscyplinarnej w zakresie kształcenia zawodowego przy Gabinetie Ministrów

Ukrainy mogą ująć to w taki sposób: w ciągu pierwszych lat wyżej wymieniona rada naprawdę prowadziła duży zakres pracy skierowanej na koordynację działalności różnych ministerstw i urzędów w zakresie szkolenia wykwalifikowanej kadry robotniczej. Badano i aprobowano doświadczenie dużych przemysłowych przedsiębiorstw, opracowane zostały różne rekomendacje. Warto przypomnieć, że na czele tej rady stał zastępca Prezesa Gabinetu Ministrów, a w obwodach – zastępcy prezesów obwodowych administracji państwowych. Ale z biegiem czasu radę tę „wrzucono” do Ministerstwa Edukacji i Nauki, któremu nie są podporządkowane ministerstwa i resorty branżowe. Oczywiście jest zatem, że skuteczność działalności tej rady obniżyła się, a jej rekomendacje już nie były uwzględniane przez kierowników przedsiębiorstw.

Te wszystkie przedsięwzięcia zostały skierowane na rozwój systemu dualnego na Ukrainie, jednak nie otrzymały one należytego opracowania w zakresach normatywnym i prawnym. Trzeba przyznać, że analiza ilościowa i jakościowa pozwala dostrzec wiele sprzeczności i wad spowodowanych przez niedocenienie w społeczeństwie wagi pielęgnowania „złotych rączek”, o czym z takim talentem i tak wzruszająco pisał T. Nowacki.

W latach 90. ubiegłego wieku na Ukrainie znacząco wzrosła uwaga, jaką poświęcano wdrożeniu systemu dualnego kształcenia zawodowego pracowników. Spowodowane było to rozwojem współpracy gospodarczej z krajami Unii Europejskiej. W 1993 roku Federalne Ministerstwo Edukacji i Nauki w Niemczech opracowało plan współpracy z Ukrainą w dziedzinie kształcenia zawodowego. Dla jego realizacji zostało stworzone modelowe centrum szkolenia zawodowego przy Wyższej Uczelni Zawodowej №7 m. Kremenczug w obwodzie połtawskim w dziedzinie obróbki metali, elektrotechniki, elektroniki.

Ważnym kierunkiem współpracy międzynarodowej w tych latach było ustanowienie firm szkoleniowych. Podstawa ich działania opiera się na zasadzie dualności. W dniach 16 i 17 listopada 1995 w Przemysłowo-Pedagogicznym Kolegium w Kijowie (od 1996: Kijowskie Zawodowo-Pedagogiczne Kolegium im. Antona Makarenko), w Czerkaskiej Wyższej Uczelni Zawodowej №10 otwarte zostały centra modułowe celem szkolenia fachowców dla działalności przedsiębiorczej.

Obecnie Ukraina posiada 14 dydaktycznych i szkoleniowych firm, w 1998 roku zostało założone Wszechukraińskie Stowarzyszenie Firm Szkoleniowych „Central” (prezes Zarządu Uczestników „Central” – Alexander Szczerbak, dyrektor Kijowskiego Zawodowo-Pedagogicznego Kolegium im. Antona Makarenko).

Od 17 lat Stowarzyszenie prowadzi wystawy-jarmarki w różnych regionach Ukrainy, podczas których następuje wymiana doświadczeń w zakresie szkolenia zawodowego w warunkach rzeczywistej produkcji, prezentowane są nowe technologie szkolenia zawodowego, organizowane są konkursy, okrągłe stoły, seminaria i konferencje. W kwietniu 2016 roku miała miejsce już 13. wystawa-jarmark firm szkoleniowych, które zaświadczyły o nowych osiągnięciach w realizacji zasady dualizmu w szkoleniu kadry dla stref biznesowych na dzisiejszym etapie.

Należy zaznaczyć, że w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych zdarza się pewna transformacja form organizacji szkolenia zawodowego pracowników w oparciu o elementy systemu dualnego. Na przykład Wyższa Uczelnia Zawodowa w m. Kremenchuk, obwód połtawski – to potężna uczelnia zawodowo-techniczna w regionie Połtawy, która posiada wysoko wykwalifikowaną kadrę nauczycielską i nowoczesne materiały oraz zaplecze techniczne. Elementy dualnego systemu kształcenia są tutaj wprowadzone dzięki współpracy z firmami, przedsiębiorstwami, które zamawiają kadrę. Są to potężne przedsiębiorstwa przemysłowe – Kremenczugska Fabryka Kół, Kremenczugska Fabryka Maszyn Drogowych, Kriukowska Fabryka Budowy Wagonów, Kremenczugska Huta, Fabryka Dźwigów, a także zakłady o profilu budowlanym. Zgodnie z podpisanymi umowami przedsiębiorstwa zamawiające pracowników zapewniają miejsca dla uczniów celem przechodzenia szkolenia przemysłowego w warunkach rzeczywistej produkcji i praktyk produkcyjnych stosownie do wymogów zawartych w planach oraz programach nauczania i zapewniają niezbędne warunki do staży majstrów szkolenia przemysłowego. Przedstawiciele sześciu przedsiębiorstw przemysłowych są członkami państwowych komisji kwalifikacyjnych. To pozwala na obiektywną ocenę jakości kształcenia zawodowego absolwentów i szybkie reagowanie na procesy innowacyjne poprzez rozważanie nowych wymagań produkcyjnych.

Z pomocą przedsiębiorstw przemysłowych w szkole utworzono 2 zespoły edukacyjno-przemysłowe, 35 laboratoriów dydaktycznych, 12 warsztatów edukacyjnych, 8 laboratoriów oraz Centrum Edukacji Zawodowej z wprowadzeniem innowacyjnych technologii w inżynierii mechanicznej. Wszystko to razem sprzyja przygotowaniu konkurencyjnie przydatnych, wykwalifikowanych pracowników i młodych specjalistów dla tej branży.

5. Nowe podejścia do realizacji zasady dualizmu

W zasadzie w warunkach gospodarki rynkowej ta zasada modułowości realizuje się w sposób twórczy, niekonwencjonalny, z uwzględnieniem specyfiki dla danej produkcji. Tak więc od 1997 roku w Otwartym Stowarzyszeniu Akcyjnym „Charkowska Fabryka Traktorów” (HTZ) wprowadzony został modułowy system kształcenia zawodowego, opracowany przez Międzynarodową Organizację Pracy jeszcze w 1970 roku. Stała współpraca jednostek strukturalnych (w tym laboratoryjnych) realizujących kształcenie zawodowe, prowadzonych przez Centrum HTZ, które kooperuje z Międzynarodowym Ośrodkiem Programu Rozwoju Modułowej Koncepcji MOP (m. Genewa), a także z Ukraińską Akademią Inżynieryjno-Pedagogiczną (Charków), Instytutem z Charkowa ds. Postępu Społecznego oraz z Charkowskim Technikum Przemysłowo-Pedagogicznym, przyczyniła się do stworzenia w Charkowie Regionalnego Centrum Kształcenia Modułowego razem z Charkowskim Regionalnym Centrum Szkoleniowym dla Kształcenia Zawodowego.

Jeszcze w 1961 roku w HTZ powstał wydział szkolenia przemysłowego dla uczniów szkół ogólnokształcących oraz dla uczniów szkół zawodowych. To w rzeczywistości był jeden z wariantów podwójnego wykształcenia: ogólnokształcące i szczegółowe dyscypliny przyszli pracownicy studiowali w szkołach zawodowych, a szkolenie przemysłowe i praktykę produkcyjną odbywali w fabryce traktorów w Charkowie.

W zakresie szkolenia zawodowego w produkcji Charkowskie Regionalne Centrum Kształcenia Modułowego stale współpracowało ze spółką małych i średnich przedsiębiorstw, jak również ze stowarzyszeniem przedsiębiorstw o różnej własności. Od 2001 roku w centrum tym na kursach podwyższenia kwalifikacji szkoleń ponad 200 nauczycieli i majstrów szkolenia przemysłowego opanowało technologię opracowania programów i metod nauczania modułowego w kształceniu zawodowym. Naszym zdaniem właśnie to doświadczenie jest dowodem wielopłaszczyznowej współpracy produkcji, zakładu kształcenia zawodowego, organizacji publicznych, przedsiębiorców i pracodawców w dziedzinie szkolenia zawodowego dla osób pracujących z młodzieżą i pracujących robotników.

Biorąc pod uwagę specyfikę branży morskiej, jest to jeszcze jedno podejście do wdrażania zasady dualności i można zilustrować je na przykładzie Centrum Szkolenia Prywatnego spółki akcyjnej Ukraińska Żegluga Dunajska. Podstawą koncepcji profesjonalnego szkolenia wykwalifikowanych pracowników o profilu morskim są akta ustawodawcze Ukrainy, konwencje międzynarodowe, wyniki naukowych badań krajowych i zagranicznych.

Instytut Edukacji Zawodowej KPRU Ukrainy prowadzi naukowe badania podstawowe i stosowane w dziedzinie szkolenia zawodowego pracowników o profilu morskim bezpośrednio w miejscu pracy i zapewnia szerokie wdrożenie wyników w praktykę szkolenia wykwalifikowanych pracowników dla przemysłu morskiego. Zgodnie z *Ustawą Ukrainy „O rozwoju zawodowym pracowników”* (12 stycznia 2012) firmy (przedsiębiorstwa żeglugowe) bezpośrednio zakładają centra edukacyjne i szkoleniowe etc., które w ramach ich kompetencji i zgodnie z licencją Ministerstwa Edukacji i Nauki prowadzą szkolenia pracowników. Wyodrębnione jest szkolenie ogólnotechniczne, zawodowe i przygotowanie specjalne do pracy w przemyśle morskim.

Kształcenie zawodowe prowadzone jest bezpośrednio w miejscu produkcji przez nauczycieli i instruktorów, którzy są wykwalifikowanymi specjalistami w branży morskiej, mają doświadczenie w pracy w załogach statków morskich i posiadają szkolenie z podstaw pedagogiki zawodowej i psychologii oraz metodyki nauczania w zakresie specjalnego i specjalistycznego szkolenia marynarzy. Podwyższeniu jakości kształcenia zawodowego tych specjalistów sprzyja konsekwentne stosowanie realno- wirtualnego fitness-sprzętu. Dzięki temu proces uczenia się jest zbliżony do rzeczywistych warunków panujących na mostku, jak i w wydziale maszynowym statku. Ważną rolę odgrywa także zaangażowanie pracodawców (armatorów) w proces edukacyjny i produkcyjny, w tym skierowanie do udziału w procesie kształcenia wykwalifikowanych fachowców, jak i instruktorów oraz wykładowców.

Jak widać, wdrożenie zasady dualizmu w szkolenie wykwalifikowanych pracowników o profilu morskim ma pewne cechy odrębne ze względu na specyfikę pracy w tej branży. Instytut Kształcenia Zawodowego i Technicznego oraz Centrum Treningowe NAPS Ukrainy JSC „Ukraińska Żegluga Dunajska” podpisały umowę o współpracy. W związku z tym odbyło się pięć międzynarodowych konferencji naukowych i praktycznych oraz opublikowano sześć zbiorów prac naukowych *Kształcenie zawodowe w produkcji*.

6. Edukacyjne i zawodowe klastry

Charakterystyczną cechą kształcenia zawodowego na Ukrainie, podobnie jak w Austrii, Niemczech, Polsce, Finlandii i innych krajach, jest innowacyjne, dynamiczne wyszukiwanie i wdrażanie nietradycyjnych modeli koncepcyjnych, metodologii, metod, nowych mechanizmów partnerstwa społecznego. Tworzenie klastrów edukacyjnych i zawodowych to jeden z najważniejszych współczesnych mechanizmów poprawy konkurencyjności regionu. Tak więc w 2014 roku NAPS Ukrainy – z inicjatywy Zaporoskiej Regionalnej

Federacji Pracodawców, Zaporoskiej Obwodowej Administracji Państwowej oraz Instytut Edukacji Zawodowej KPRU Ukrainy – podjęło wspólną decyzję o prowadzeniu eksperymentu „Organizacyjne i pedagogiczne warunki funkcjonowania edukacyjnego i zawodowego klastra w zakresie formowania potencjału pracy w regionie”. Obiektem eksperymentu oznaczono oddziaływanie tworzenia klastra potencjału pracy w regionie, a przedmiotem – organizacyjne i pedagogiczne warunki funkcjonowania tego klastra.

Uwzględniając wyniki badań międzynarodowego doświadczenia dotyczącego tworzenia i funkcjonowania klastrów oraz znalezienia cech rozwoju gospodarczego i społecznego regionu w tym zakresie na zasadzie dobrowoli, stworzono Centrum Rozwoju Kompetencji Zawodowej potencjału pracy, modelu, koncepcji i przepisów dotyczących funkcjonowania klastra edukacyjnego i zawodowego.

Jak wiemy, na Ukrainie pierwsze kroki związane z wprowadzaniem klastrów podjęte zostały jeszcze w 1998 roku. Badaczka tego problemu L. Korotkova stwierdziła, że „obecna polityka klastrowa na Ukrainie jest realizowana przede wszystkim na poziomie regionalnym, przy wsparciu lokalnych władz, zrzeczeń pracodawców, organizacji pozarządowych. Ale, niestety, opracowane na szczeblu centralnych organów władzy państwowej rządowe normatywno-prawne dokumenty dotyczące zasad polityki klastrowej publicznej na Ukrainie nie są jeszcze zatwierdzone”.

Nie może to jednak wstrzymać procesów innowacyjnych jak niżej: zaproponowane są nowe mechanizmy rozwoju partnerstwa socjalnego; opracowano i wdrożono najnowszą technologię szkolenia zawodowego z wykorzystaniem elementów systemu dualnego; realizuje się koordynacja wsparcia naukowego i metodycznego działalności innowacyjnej zawodowych instytucji edukacyjnych i przedsiębiorstw w regionie. Szczególną wagę przywiązuje się do formowania systemu ciągłego podwyższania poziomu kompetencji zawodowej potencjału pracy w regionie.

Pomimo kryzysu politycznego i socjalno-gospodarczego w państwie ukraińskim związanego z rosyjską agresją, która doprowadziła do wojny we wschodniej Ukrainie, a także z niedostatecznym finansowaniem szkoleń wykwalifikowanych pracowników i młodych specjalistów, pracownicy pedagogiczni wielu szkół i ośrodków zawodowych inicjują prowadzenie nowych eksperymentów mających na celu modernizację szkolenia personelu. Zgodnie z postanowieniem № 298 z dnia 16.03.2015 Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy rozpoczęto pracę eksperymentalną pt. *Kształcenie zawodowe wykwalifikowanych pracowników z wykorzystaniem elementów dualnego systemu kształcenia*. Eksperyment rozpoczął się w 2015 roku w Zaporozżu, Kijowie i Lwowie.

Teraz, w czasach trudnych doświadczeń historycznych, walki o niepodległość Ukrainy, prowadzi się ogromną pracę, skierowaną na aktualizację przepisów ustawodawczych w dziedzinie edukacji. Jest już nowa *Ustawa „O szkolnictwie wyższym”* (2014), przygotowywane zostały projekty ustaw „*O edukacji*” i „*O edukacji zawodowej*”. Przewiduje się przygotowanie projektu *Ustawy „O edukacji dorosłych”*.

W obliczu dzisiejszych zagrożeń i zwiększonych wymagań w zakresie szkolenia personelu obsługującego widoczny jest pozytywny wpływ na polsko-ukraińską współpracę w tym kierunku, w szczególności Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, Sekcji Pedagogiki Pracy. Ważną rolę w tej międzynarodowej społeczności naukowej odgrywa Międzynarodowe Stowarzyszenie Naukowe „Ukraina – Polska”, którego prezesem jest F. Szlosek, prof. dr hab., dyrektor Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Znani polscy naukowcy, badacze – profesorowie Z. Wiatrowski, R. Herlach, S. Kwiatkowski, J.I. Laska, U. Jeruszka, W. Furmanek, F. Szlosek – są aktywnymi uczestnikami na forach, konferencjach naukowych, seminariach dotyczących problemów edukacji i kształcenia zawodowego, które odbywają się w Kijowie, Lwowie, Winnicy, Żytomierzu, Czerkasach, Chmielnickim i innych miastach Ukrainy. W 2015 roku utworzono nowy polsko-ukraiński rocznik „Edukacja Zawodowa i Ustawiczna”.

Streszczenie: Ujawniono bieżące problemy rozwoju systemu kształcenia zawodowego na Ukrainie. Przeprowadzono analizę retrospektywną doświadczeń w zakresie kształcenia wykwalifikowanych pracowników. Zaobserwowano pochodzenie elementów systemu dualnego na różnych etapach historycznych. Uwzględniono cechy kształcenia zawodowego z punktu widzenia firm szkoleniowych. Określony został program prac eksperymentalnych z wykorzystaniem elementów dualnego systemu kształcenia kadry w mieście Zaporozże.

Słowa kluczowe: system dualny, kształcenie zawodowe, przedsiębiorstwo, polityka państwowa, rynek pracy

Abstract: Topical questions of the development of vocational and professional education in Ukraine have been revealed. The retrospective analysis of qualified workers' training is presented. The origin of elements of dual system has been defined. The peculiarities of professional training in educational firms have been shown, the program of experimental work with elements of dual system for training personnel in Zaporozhie has been analyzed.

Keywords: dual system, professional education, enterprise, state policy, labor market

Bibliografia

- Abaszkina N.W., *Rozwój szkolnictwa zawodowego w Niemczech (koniec XIX i XX w.):* Streszczenie. Dys. w dziedzinie nauk pedagogicznych. Stopień doktora. ped. Nauki specjalności. 13.00.04 – Teoria i metody kształcenia zawodowego / Abaszkina Nelli Wołodymyriwna. – Kijów, 1999. – 46 s.
- Abaszkina N.W., *Rozwój szkolnictwa zawodowego w Niemczech: Monografia* / N.W. Abaszkina. – Kijów: Wyższa szkoła, 1998. – 207 s.
- Biała księga edukacji narodowej Ukrainy* / T.F. Aleksejenko, W.M. Aniszczenko, G.O. Ball i inni. Pod red. akademika W.G. Kremiń; NAPN Ukrainy. – K: Inform. systemy, 2010. – 342 s.
- Ustawodawstwo Ukrainy w dziedzinie kształcenia i szkolenia zawodowego* (Wershowna Rada Ukrainy z pytań nauki i edukacji) / Opracowanie B.G. Cziżewski, W.P. Golowinow, E.W. Krasniakow, M.M. Szewczenko. – K: Parlamentarne wydawnictwo, 2013. – 376 s.
- Zasady konceptualne rozwoju zawodowego osobowości w zakresie europejskich procesów integracyjnych:* zb. artykułów nauk. / pod red. W.G. Kremiń, M.F. Dmytryczenko, N.G. Nyczkało – Układ.: M.W. Artyuszyna, W.P. Tymenko i inni. – K., NTU, 2015. – 768 s.
- Raport krajowy na temat stanu i perspektyw rozwoju edukacji na Ukrainie* / pod red. ogólną prezydenta NAPN Ukrainy W. Kremień – K: Wydawnictwo „Myśl Pedagogiczna”, 2011. – 303 s.
- Zawodowe wykształcenie techniczne Ukrainy: XX stulecie: wydanie encyklopedyczne* / pod red. Nyczkało N.G. – Wydawnictwo „Artek”, 2004. – 876 s.: Il.
- Poziom rozwoju kapitału ludzkiego Ukrainy w 2015 roku* [źródło elektroniczne]. – 2015 – Dostęp do strony internetowej: <http://edclub.com.ua/analityka/riven-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-ukrayiny-u-2015-roci>.
- Nyczkało N.G., Szlosek F. *Kształcenie zawodowe w Polsce i Ukrainie – na tle przemian* / Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa. Instytut Technologii Eksploatacji-PIB w Radomiu, 2008. – 232 s.
- Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej* (EN). – 28.05.2009. – C 119/2 – C 119/10.
- Radkevich W., *Edukacja i szkolenie zawodowe jako instrument konkurencyjności gospodarki narodowej* // Szkolenie zawodowe w pracy: Zbiór prac naukowych. Tom V. – Kijów, 2013 – S.3-9.
- Didenko A., *Zapewnienie jakości szkolenia zawodowego wykwalifikowanych pracowników w warunkach rynkowych* // Edukacja zawodowo-techniczna. – 2014 – № 4. – S.9-12.
- Nyczkało N., *Szkolenie zawodowe w produkcji jako część składowa ciągłej edukacji* // Kształcenie zawodowe w produkcji: Zbiór prac naukowych. Tom 1.1 – Kijów: Wydawnictwo „Świat Nauki”. – 2006. – S.3-22.